

حسابداری اقلام زیر خط ترازنامه در حسابداری مشارکت راستین

محمود الهیاری فرد^۱ بیژن بیدآباد^۲

چکیده

اصول حسابداری متعارف بانکها و موسسات مالی و اعتباری بر پایه اقلام بالای خط ترازنامه و با استفاده از نرخ بهره و بدون توجه به اصل تعلق نما به اصل و اغماض طول زمان مشارکت و مبتنی بر منابع مالکانه و یا وکالتی در بخش بدهی و داراییهای مبتنی بر بدهی است هر چند که ارتباط سیستمی بین دارایی و بدهی در سپرده های وکالتی مشخص نیست. به عبارت دیگر منابع در اختیار بانک در بانکداری اسلامی وجوه مالکانه بانک نیست و لذا ثبت آن در بالای خط ترازنامه یک اشکال فاحش در عملیات حسابداری تلقی می شود. همینطور وامها و تسهیلات پرداخت شده بانک جزء دارایی بانک محسوب نمی شود. بلکه این اقلام یعنی سپرده ها و تسهیلات اعطایی همگی در زمره تعهدات و امانی بوده و باید زیر خط ترازنامه درج شوند. این موضوع با ذات فعالیت واسطه گری موسسات مالی مشارکتی در بانکداری اسلامی متفاوت است.

در مقابل حسابداری مشارکت راستین بر پایه اقلام زیر خط ترازنامه و مبتنی بر تعهدات موسسه مالی در قبال سپرده گذاران و گیرندگان منابع مالی می باشد به نحوی که با ماهیت فعالیت واسطه گری مالی (مشارکت) منطبق است. در این مقاله نحوه عملیات حسابداری اقلام زیر خط ترازنامه در سیستم حسابداری مشارکت راستین در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین تشریح شده است.

کلید واژه ها: حسابداری مشارکت راستین، مشارکت در سود و زیان راستین، ربا، بانکداری غیرربوی، حسابداری، بانکداری راستین، بانکداری اسلامی

JEL: L86, L87, G21, G24

مقدمه

تحقق عملیات مشارکت در سود و زیان (PLS) در دهه های اخیر برغم گسترش بانکداری اسلامی^۳ بدلیل ناکافی بودن

^۱ محمود الهیاری فرد، کارشناس ارشد اقتصادی اداره کل تحقیقات و برنامه ریزی بانک ملی ایران.

M_Allahyarifard@BMLIR www.Allahyarifard.ir

^۲ دکتر بیژن بیدآباد، مشاور ارشد بانکداری اسلامی، بانک ملی ایران bijan@bidabad.com <http://www.bidabad.com/>

^۳ - Juan Solé, Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems, Monetary and Capital Markets Dept., IMF Working Paper, WP/07/175, International Monetary Fund, 2007. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07175.pdf>

بسترهای اجرایی اعم از سازکارهای مقرراتی، نظارتی و مدیریتی و به بیان دیگر افزایش ریسک عملیاتی و همچنین عدم تدوین و طراحی مکانیزم اجرایی و عملیاتی آن اغلب دچار خلط مبحث با بانکداری ربوی شده است. مطالعات و بررسی‌های انجام شده توسط اقتصاددانان کشورهای اسلامی و غیراسلامی در مورد بانکداری مشارکت در سود و زیان با تاکید بر ابعاد نظری به مزایا و معایب این الگو متمرکز شده است. عمده دلایل ارائه شده در عدم تحقق و گسترش این نوع از بانکداری عمدتاً بر محور تنگناهای زیرساختی، افزایش ریسک عملیاتی و جدید بودن این نوع از الگوی بانکداری بوده و عوامل مورد اشاره را دلیلی موجه بر عدم گسترش این نوع از بانکداری تلقی نموده‌اند. نتایج مطالعات نظری و کاربردی انجام شده در مورد الگوی بانکداری مشارکت در سود و زیان حاکی از مزیت‌های این الگوی بانکداری و راحلهای اجرایی برای هر کدام از موارد سوال برانگیز در قالب یک بسته اجرایی قابل ارائه خواهد بود.

سیستم بانکداری راستین مجموعه عملیات بانکی طراحی شده به منظور تحقق بانکداری اسلامی واقعی است که با علم به این وجوه سعی کرد تا فرآیندها، دستورالعمل‌ها، رویه‌ها، ارکان، قواعد و سازمان مشارکت را به صورت جامع مد نظر قرار داده و راه حل جامعی در این ارتباط طراحی نماید که در نوع خود بی نظیر است.^۴ بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین یکی از بخش‌های اصلی بانکداری راستین است. بانک به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار برای تأمین تمام یا قسمتی از منابع مالی مورد نیاز طرح سرمایه‌گذاری مجری، منابع سپرده‌گذار را طبق ضوابط مدون در اختیار مجری قرار می‌دهد تا مجری با استفاده از این منابع نسبت به اجرای طرح‌نامه خود اقدام و سود یا زیان ناشی از اجرای طرح به نسبت سرمایه و مدت مشارکت بین طرفین تقسیم شود. در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین نرخ بازدهی حاصل از سرمایه‌گذاری منابع سپرده‌گذاران با حذف سود ثابت و بر اساس سود مبتنی بر بازدهی بخش حقیقی اقتصاد محاسبه و تعیین می‌گردد.

الگوی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین ضمن رفع شبهه ربوی موجب خواهد شد تا سپرده‌گذاران از نرخ بازدهی در بخش حقیقی اقتصاد منتفع و همچنین شرایطی مطلوبی را برای ثبات در بازارهای پولی، مالی و تأمین اعتبار طرح‌های سرمایه‌گذاری فراهم نماید. بی‌شک تحقق این الگو مستلزم بررسی جامع در کلیه بخشهای زیرساختی اعم از مقررات و دستورالعمل‌ها، زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، محصولات و خدمات، گروه‌های مشتریان، ابزارهای مالی، مدیریت ریسک، زیرساخت اداری و سیستم‌های حسابداری و مالی خواهد بود.

اجرای بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) راستین مستلزم وجود زیرساخت‌های قانونی و مقرراتی، نظام حسابداری و مالی، مدیریت ریسک، سیستم‌های فناوری اطلاعات و زیرساخت اداری و سازمانی خاصی است، و در بخش حسابداری و مالی آن مواردی چون محاسبه سود، سهم سود شرکاء و ذینفعان، تفکیک حساب‌های معین هر یک از محصولات، اسناد حسابداری، عقود، نحوه محاسبه کارمزد دریافتی از سوی بانک و تعیین مبنای نقدی و یا تعهدی در نظام بانکداری PLS از جمله موارد مهمی است که می‌بایست برای تحقق بانکداری PLS مورد توجه قرار گیرند. خصوصیات اصلی نظام حسابداری و مالی بانکداری PLS را به طور کلی می‌توان در مواردی چون قابلیت ردگیری منابع مالی سپرده‌گذاری در طرح‌های سرمایه‌گذاری، قابلیت تفکیک اقلام ریز حساب‌های معین زیرخط ترازنامه، واقعی شدن

^۴ بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد اول: مباحث نظری. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.

بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد دوم: مباحث کاربردی. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.

بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد سوم: مباحث اجرایی. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.

و شفاف‌سازی حسابها، قابلیت ارزش‌گذاری گواهی‌های راستین برحسب مبلغ و طول مدت سرمایه‌گذاری، آورده شرکاء اعم از نقدی و غیر نقدی در قالب نوآوری و همچنین مدیریت و نظارت پروژه توسط بانک معرفی نمود. ویژگی منحصر بفرد مدیریت منابع و مصارف در این شیوه بانکداری پویا بودن و کنترل‌هایی خارج از بانک می‌باشد.

نحوه نمایش سرفصلهای حسابداری در ترازنامه‌های بانکی متعارف به گونه‌ای است که در بخش بدهی ترازنامه بانکها سپرده‌های و کالتهی و مالکانه بر اساس زمانهای سررسید افشا شده است، در صورتی که در بخش داراییها تسهیلات اعطایی براساس سررسید قراردادها نشان داده نشده است. صرفاً تسهیلات اعطایی براساس سررسید، زمانی در ترازنامه افشا می‌شود که از زمان سررسید مطابق بخشنامه‌های بانک مرکزی زمانهای خاصی سپری شود و در طبقه‌های مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول قرار می‌گیرند.^۵ و همانطور که ذکر شد این روش کاملاً دور از تعاریف و اصول واسطه‌گری مالی در بانکداری اسلامی است.^۶

در این مقاله نظام حسابداری و مالی بانکداری PLS را که به عنوان بخشی از الگوی اجرایی این بانکداری است را بررسی می‌کنیم. این مقاله بعنوان بخشی از بسته راه‌حل اجرایی الگوی بانکداری مشارکت در سود و زیان (PLS) خواهد بود و سعی می‌شود که بطور تخصصی به نظام حسابداری و مالی، فرآیندهای آن از جمله اسناد حسابداری، نحوه محاسبه سود و سازوکارهای تسویه حساب با ارکان اصلی پرداخته شود. در این ارتباط باید ذکر نمود که منابع در اختیار بانک در بانکداری اسلامی وجوه مالکانه بانک نیست و لذا ثبت آن در بالای خط ترازنامه یک اشکال فاحش در عملیات حسابداری تلقی می‌شود. همینطور وام‌ها و تسهیلات پرداخت شده بانک جزء دارایی بانک محسوب نمی‌شود. بلکه این اقلام یعنی سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی همگی در زمره تعهدات و امانی بوده و باید زیر خط ترازنامه درج شوند.

با توجه به اینکه روش حسابداری مشارکت راستین در این مقاله براساس عملیات بانکداری مشارکت راستین^۷ طرح شده لذا از اصطلاحاتی که در بانکداری راستین تعریف شده‌اند استفاده می‌نمائیم. حسابداری مشارکت راستین نحوه حسابداری عملیات مشارکت راستین است. در این شیوه نرخ بهره در ثبت اسناد حسابداری و عملیات و حساب‌ها و

^۵ جهت اطلاع بیشتر مراجعه شود به سامانه اطلاع رسانی بانک مرکزی <http://www.cbi.ir/category/3719.aspx>

^۶ بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد، حسابداری مشارکت در سود و زیان (PLS). مجموعه مقالات کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی، بانک انصار، ۸-۹ بهمن ۱۳۹۲، تهران. <http://www.bidabad.com/doc/PLS-accounting-fa.pdf>

بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد، حسابداری مشارکت راستین، ۱۳۹۲.

<http://www.bidabad.com/doc/rastin-mosharekat-accounting-fa.pdf>

Bidabad, Bijan, Mahmoud Allahyarifard. Accounting Procedures for Profit and Loss Sharing (PLS) Banking. 2010.

<http://www.bidabad.com/doc/PLS-accounting-en.pdf>

Bijan Bidabad, Mahmoud Allahyarifard, Mahshid Sherafati, Rastin Partnership Accounting, 2016.

<http://www.bidabad.com/doc/rastin-mosharekat-accounting-en.pdf>

^۷ مشارکت راستین: مشارکت سپرده‌گذاران در سود و زیان طرحهای سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای نرخ بازدهی حقیقی طرح و به منظور پیاده‌سازی بانکداری بدون ربا مبتنی بر اصول اخلاق اسلامی.

بانک در بانکداری مشارکت راستین: واحدی است که به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار منابع سپرده‌ای سپرده‌گذار را به متقاضیان منابع اعتباری تخصیص می‌دهد و طبق قراردادهای مشخص سود یا زیان حاصله، بین سپرده‌گذار و بانک و مجری تقسیم می‌شود. بانک در ازای دریافت حق الجعالة اقدام به ارائه خدمات مدیریت سرمایه به سپرده‌گذاران نموده و منابع سپرده‌گذاران را به درخواست ایشان در یکی از محصولات بانکداری مشارکت راستین، سرمایه‌گذاری می‌نماید و در عوض به سپرده‌گذاران گواهی راستین مربوط به نوع تأمین مالی بکار گرفته شده تسلیم می‌نماید. بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذار موظف به حفظ حقوق سپرده‌گذار بوده و در این راستا باید کلیه امکانات تخصصی خود را برای حفظ منافع وی بکار برد.

تحلیل‌های مالی بکار برده نمی‌شود و محاسبات ارزش زمانی سرمایه براساس مبلغ و مدت مشارکت و بدون استعمال نرخ بهره صورت می‌پذیرد.

جزئیات تفصیلی این روش قبلاً مطرح شده است^۸ ولی اینجا با توجه به توسعه موضوع، فقط به مباحث ثبت ارقام و اسناد حسابداری در حسابداری مشارکت راستین می‌پردازیم. جزئیات حقوقی این روش در پیشنویس لایحه و آیین‌نامه اجرایی بانکداری راستین^۹ و کتب و مستندات^{۱۰} مربوطه موجود است.

اصول حسابداری مشارکت راستین

حسابداری مشارکت راستین در عملیات بانکداری مشارکت راستین بر مبنای اصول زیر استوار است:

- ۱- نرخ بهره در ثبت اسناد حسابداری و عملیات و حساب‌ها و تحلیل‌های مالی بکار برده نمی‌شود.
- ۲- حال کردن یا آتی کردن ارزش دارایی‌ها از طریق به دست آوردن ارزش فعلی یا ارزش آتی که در حسابداری متعارف با استفاده از نرخ بهره انجام می‌شود در حسابداری مشارکت راستین مبنای محاسبه ارزش زمانی سرمایه نیست. در حسابداری مشارکت راستین مبنای محاسبات ارزش زمانی سرمایه، مبلغ و مدت مشارکت است.
- ۳- «سرمایه زماندار» حاصلضرب ارزش اسمی سرمایه در مدت مشارکت همان سرمایه در طرح^{۱۱} تعریف می‌شود.
- ۴- سهم‌الشرکه هر صاحب سرمایه در یک مشارکت برابر است با نسبت «سرمایه زماندار» هر فرد تقسیم بر مجموع «سرمایه‌های زماندار» همه شرکاء. این نسبت «سهم‌الشرکه زماندار» نامیده می‌شود.
- ۵- سود یا زیان در بانکداری مشارکت راستین به نسبت «سهم‌الشرکه زماندار» صاحبان سرمایه بین آنها توزیع می‌شود.
- ۶- در حسابداری مشارکت راستین برای هر طرح برابری «منابع زماندار» و «مصارف زماندار» ضروری است. «منابع زماندار» برابر است با مجموع «سپرده زماندار» همه سپرده‌گذاران. «مصارف زماندار» برابر است با مجموع «مصرف زماندار» و وجوه پرداخت شده به مجری. «سپرده زماندار» از حاصلضرب مبلغ اسمی سپرده در مدت زمان مشارکت همان سپرده در طرح به دست می‌آید. «مصرف زماندار» برابر است با حاصلضرب مبلغ اسمی پرداخت شده به مجری در مدتی که همان وجه در اختیار وی قرار گرفته است.
- ۷- اسناد حسابداری هر طرح و عملیات مالی مربوط به آن در سرفصل جداگانه ثبت و نگهداری می‌شود.
- ۸- سود یا زیان هر طرح متعلق به همان طرح بوده و در ذیل سرفصل همان طرح ثبت و آثار مالی آن بر مجری و

^۸ بیدآباد، بیژن، محمود الهیاری فرد، حسابداری بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، مجموعه مقالات کنفرانس مدیریت توسعه پولی و بانکی، بانک انصار، ۸-۹ بهمن ۱۳۹۲، تهران.

^۹ بیژن بیدآباد، آذرننگ امیراستوار، سعید عبداللهی، محمود الهیاری فرد، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهروز، پیشنویس لایحه قانونی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱. <http://www.bidabad.com/doc/rastin-banking-bill.pdf>

بیژن بیدآباد، آذرننگ امیراستوار، سعید عبداللهی، محمود الهیاری فرد، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهروز، پیشنویس آیین‌نامه اجرائی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱. <http://www.bidabad.com/doc/rastin-banking-regulation.pdf>

^{۱۰} مستندات بانکداری مشارکت راستین در بخش بانکداری راستین وبسایت <http://www.bidabad.com> قابل دسترس است.

^{۱۱} طرح: مجموعه فعالیت‌های اقتصادی مجری است که تحت برنامه منسجم و مشخص، در زمان محدود و با کیفیت، شرایط و هزینه معین به قصد انتفاع برای تأمین مالی در قالب بانکداری مشارکت راستین به بانک ارائه می‌شود.

سپرده‌گذاران همان طرح مترتب خواهد بود.

۹- در حسابداری مشارکت راستین آثار ناشی از تأخیرات غیرموجه بر مبنای روش‌های متداول اخذ جریمه تأخیر تأدیه مبتنی بر نرخ بهره بر متعهد تحمیل نمی‌شود. برای کمی کردن آثار تأخیرات متعهد باید اثر تأخیر بر اقلام درآمدها و هزینه‌های طرح اندازه‌گیری شده و به میزان خالص این اثر جریمه اخذ شود.

۱۰- واسطه و جوه بودن بانک در بانکداری مشارکت راستین موجب تفاوت فرآیندهای ثبت اسناد حسابداری در این شیوه بانکداری با بانکداری متعارف می‌شود. در این شیوه سرفصل حساب واسط برای جوه دریافتی می‌تواند در بخش بدهی‌ها به صورت اقلام زیر خط ترازنامه و در قالب تعهدات بانک ثبت شود. تعهدات مجری بابت پروژه‌ها و صدور گواهی‌های راستین^{۱۲}، اسناد انتظامی یا تعهدات قراردادهای، وثائق و تضمینات، تعهدات بانک و سایر شرکت‌های بیمه‌ای برای بیمه بخشی از اصل سرمایه سپرده‌گذاران از جمله سایر اسناد زیر خط ترازنامه در بخش دارایی‌ها است. هنگام تسویه، اسناد معکوس موارد فوق ثبت می‌شود.

۱۱- با توجه به ثبت اسناد حسابداری در بند ۱۰ و به دلیل اینکه جوه دریافتی از سپرده‌گذار و پرداختی به مجری همانند جوه امانی و تعهدات است و در زیر خط ترازنامه ثبت می‌شود، اقلام ذخیره احتیاطی و ذخیره قانونی با توجه به این نحوه ثبت حسابداری با بانکداری متعارف تفاوت ماهوی می‌یابد.

۱۲- با توجه به بندهای فوق و ویژگی‌های بانکداری مشارکت راستین که بانک را تبدیل به واسطه جوه می‌کند وقوع مطالبات معوق، سررسید گذشته، مشکوک الوصول و سوخت شده فقط در صورت عدم اجرای دقیق مفاد مقررات محتمل خواهد بود.

۱۳- نسبت کفایت سرمایه طبق آیین‌نامه کفایت سرمایه (مصوب ۱۳۸۲/۱۱/۲۵ شورای پول و اعتبار) از تقسیم سرمایه پایه (طبق آیین‌نامه مربوط به سرمایه پایه بانک‌ها و موسسات اعتباری مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۲۷) به مجموع دارایی‌های اقلام بالای خط و زیر خط موزون به ریسک محاسبه می‌شود. حداقل این نسبت برای بانک‌های متعارف ۸٪ معین شده است. با توجه به تغییر ماهیت عملیات مالی و حسابداری در بانکداری مشارکت راستین ناشی از بندهای فوق تعیین نسبت جدید کفایت سرمایه برای این نوع بانکداری ضروری است.

عملیات حسابداری مشارکت راستین و اقلام زیر خط ترازنامه

بانک پس از بررسی طرح و انجام فرایندهای احراز اهلیت مجری و طرح مطابق با آیین‌نامه بانکداری راستین و اخذ کارمزدهای مربوط نسبت به انتشار گواهی‌های بانکداری راستین اقدام می‌نماید. همزمان با فروش گواهی‌های بانکداری

^{۱۲} گواهی‌های راستین: نام مجموعه گواهی‌های طراحی شده در بانکداری مشارکت راستین است که در سیستم پایه یا زیرسیستم‌های آن طبق ضوابط بانکداری مشارکت راستین تعریف و صادر می‌شوند. گواهی‌های راستین با توجه به وجه نظارتی واحد امین بانک بر نحوه عملیات مجری متفاوت از اوراق و با پیشوند گواهی منتشر می‌شوند. بی‌نام بودن، قابل انتقال به غیر، قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه مجازی (بازار گواهی راستین)، درآمدزا بودن معاملات برای بانک، تعیین قیمت برحسب مکانیزم عرضه و تقاضا در بازار گواهی راستین، تسویه دوره‌ای با آخرین مالک گواهی، امکان خصوصی یا دولتی بودن و حقیقی یا حقوقی بودن مشتریان، از جمله خصوصیات است که این گواهی‌ها دارای آن هستند. تسویه یا تبدیل گواهی‌های راستین زیر نظر واحد امین بانک انجام می‌شود.

راستین از طریق سامانه مربوط، اسناد حسابداری ذیل بطور خودکار در سیستم دفتر کل بانکداری راستین^{۱۳} (RGL) ثبت می‌شود. نحوه ثبت عملیات حسابداری مشارکت راستین در اقلام زیر خط ترازنامه بانک از قرار ذیل می‌باشد:

۱. در زمان عقد قرارداد لازم الاجرا با مجری و اخذ وثائق و تضمینات سند زیر به ارزش وثائق و تضمینات ارزیابی شده ثبت می‌شود.

بد: تعهدات مجریان بابت پروژه‌های بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات)^{۱۴} *****

بس: طرف تعهدات مجریان بابت پروژه‌های بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات) *****

بد: طرف تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات) *****

بس: تعهدات بانک بابت بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات) *****

۲. زمان فروش گواهی‌های بانکداری راستین سند زیر به میزان کل مقدار تامین مالی بطور خودکار ثبت می‌شود.

بد: صندوق بانک / حساب مشتری (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

بس: صندوق گواهی‌های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

بد: طرف تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های فروش رفته) *****

بس: تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

۳. زمان واریز وجه به حساب مجری طرح بصورت دفعتاً واحده و یا تدریجی باید اسناد حسابداری ذیل ثبت شود.

بد: صندوق گواهی‌های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

بس: صندوق بانک / حساب مجری (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

بد: تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

بس: طرف تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

بد: تعهدات مجریان بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

بس: طرف تعهدات مجریان بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته) *****

¹³ Rastin General Ledger (RGL)

¹⁴ ثبت وثایق و تضمینات و همچنین قراردادها می‌تواند در قالب حساب‌های انتظامی ثبت شود، ولی به منظور تاکید بر کنترل‌های داخلی در بانکداری راستین ضروری است که در قالب تعهدات و با دقت کافی ثبت شود.

بد: طرف تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح) *****
بس: تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح) *****

هرگونه پرداخت به مجری بابت پیشرفت در پروژه یا پرداخت دفعتاً واحده به منزله تعهد واحد ارزیابی بانکداری راستین خواهد بود که اسناد بند ۳ ضروری است. زیر معین اسناد بند ۳ مشخص کننده آن است که چه بخشی از تامین مالی از محل فروش گواهی بانکداری راستین به مجری پرداخت شده و این گواهی‌های متعلق به چه اشخاصی می‌باشند. اخذ اسناد مطابق با آیین نامه بانکداری راستین (پروفرما، فاکتور، اسناد گشایش اعتبار و ... قبض انبار، برگ سبز گمرکی، تعهد نامه و دریافت هرگونه اسناد مثبتیه توسط واحد ارزیابی که دال بر ارزش پروژه باشد) معرف ارزش بالقوه پروژه خواهد بود که می‌بایست به تایید واحد ارزیابی بانک رسیده باشد.

۴. به هنگام فروش پروژه، اسناد حسابداری زیر ثبت می‌شود.

بد: صندوق بانک / حساب مجری / حساب خریدار پروژه *****

بس: صندوق گواهی‌های بانکداری راستین (اصل سرمایه فروش پروژه) *****

بس: صندوق گواهی‌های بانکداری راستین (ارزش افزوده پروژه) *****

بد: طرف تعهدات مجری بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های فروش رفته) *****

بس: تعهدات مجری بابت پروژه‌های بانکداری راستین (گواهی های فروش رفته) *****

بد: تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح) *****

بس: طرف تعهدات بانک بابت پروژه‌های بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح) *****

بد: صندوق گواهی‌های بانکداری راستین (اصل سرمایه فروش پروژه) *****

بد: صندوق گواهی‌های بانکداری راستین (ارزش افزوده پروژه) *****

بس: حساب سرمایه گذار (بابت سود و سهم‌الشرکه سپرده گذار در بانکداری راستین) *****

بس: حساب کارآفرین (بابت سود و سهم‌الشرکه سپرده گذار)

بس: درآمد بانک (بابت نظارت، حق‌الوکاله و ...)

بد: طرف تعهدات مجریان بابت پروژه‌های بانکداری راستین (قرارداد و تائق و تضمینات) *****

بس: تعهدات مجریان بابت پروژه‌های بانکداری راستین (قرارداد و تائق و تضمینات) *****

بد: تعهدات بانک بابت بانک بابت پروژههای بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات) ****

بس: طرف تعهدات بانک بابت پروژههای بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات) ****

ترازنامه (اقدام زیر خط ترازنامه) بانکداری راستین

بستانکار	بدهکار																																																								
<p>۱. طرف تعهدات مجریان بابت پروژههای بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات)</p> <p>تعهدات بانک بابت پروژههای بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات)</p> <p>+ پروژه A</p> <p>+ پروژه B</p> <p>۲. صندوق گواهی بانکداری راستین (گواهی های راستین فروش رفته)</p> <p>۲. تعهدات بانک بابت پروژههای بانکداری راستین (گواهی های راستین فروش رفته)</p> <p>+ پروژه A</p> <p>+ کد مشتری الف</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>کد سریال</th> <th>نوع گواهی</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>*****</td> <td>۵۰۰۰۰۰۰</td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td>۲۰۰۰۰۰۰</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td>۱۰۰۰۰۰۰</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <p>+ کد مشتری ب</p> <p>+ کد مشتری ج</p> <p>۳. طرف تعهدات مجریان بابت پروژههای بانکداری راستین (گواهی های راستین فروش رفته)</p> <p>۳. تعهدات بانک بابت پروژههای بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح)</p> <p>+ پروژه A</p>	کد سریال	نوع گواهی	*****	۵۰۰۰۰۰۰	*****		*****		*****		*****		*****	۲۰۰۰۰۰۰	*****		*****	۱۰۰۰۰۰۰	*****		<p>۱. تعهدات مجریان بابت پروژههای بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات)</p> <p>طرف تعهدات بانک بابت پروژههای بانکداری راستین (قرارداد وثائق و تضمینات)</p> <p>+ پروژه A</p> <p>+ پروژه B</p> <p>۳. تعهدات مجریان بابت پروژههای بانکداری راستین (گواهی های راستین فروش رفته)</p> <p>+ پروژه A</p> <p>+ کد مشتری الف</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>کد سریال</th> <th>نوع گواهی</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>*****</td> <td>۵۰۰۰۰۰۰</td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td>۲۰۰۰۰۰۰</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td>۱۰۰۰۰۰۰</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>.</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>*****</td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <p>+ کد مشتری ب</p> <p>+ کد مشتری ج</p> <p>۳. طرف تعهدات بانک بابت پروژههای بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح)</p> <p>۴. صندوق گواهی بانکداری راستین (اصل سرمایه فروش پروژه)</p> <p>۴. صندوق گواهی بانکداری راستین (ارزش افزوده)</p>	کد سریال	نوع گواهی	*****	۵۰۰۰۰۰۰	*****		*****		*****		*****		*****	۲۰۰۰۰۰۰	*****		*****	۱۰۰۰۰۰۰	*****	
کد سریال	نوع گواهی																																																								
*****	۵۰۰۰۰۰۰																																																								

*****	۲۰۰۰۰۰۰																																																								
.	.																																																								
.	.																																																								

*****	۱۰۰۰۰۰۰																																																								
.	.																																																								
.	.																																																								

کد سریال	نوع گواهی																																																								
*****	۵۰۰۰۰۰۰																																																								

*****	۲۰۰۰۰۰۰																																																								
.	.																																																								
.	.																																																								

*****	۱۰۰۰۰۰۰																																																								
.	.																																																								
.	.																																																								

در جدول فوق اقدام زیر خط ترازنامه بانکداری راستین مطابق با اسناد حسابداری فوق نشان داده شده است. اقدام زیر خط ترازنامه نیز مانند بالای خط ترازنامه دارای زیرسرفصل های معین مربوط به هر سرفصل می باشد که می توان تعداد

گواهی‌های راستین هر محصول و برای هر مشتری را گزارش‌گیری کرد. به بیان دیگر دفترکل بانکداری راستین (RGL) با سامانه فروش گواهی‌های بانکداری راستین مرتبط و یکپارچه است و به محض عقد قرارداد با مجری و فروش گواهی‌های راستین اسناد حسابداری صادره در طبقه خود قرار می‌گیرند. هرگونه واریز وجه به حساب مجری در اسناد حسابداری به منزله تعهدات مجری بابت تملیک وجوه سرمایه‌گذاران بانکداری راستین تلقی خواهد شد و از سوی دیگر واحد ارزیابی متعهد به نظارت و اخذ اسناد مطابق با آیین نامه بانکداری راستین خواهد بود که به منزله تعهد بانک نسبت به ارزیابی و نظارت بر طرح است.

نمونه عملیاتی

در ذیل به ذکر مثالی عملیاتی برای مشارکت در سود و زیان یک پروژه خاص در قالب بانکداری راستین می‌پردازیم. فرض کنید، تاجری در بخش بازرگانی نیاز به تأمین مالی ۶ ماهه در قالب بانکداری راستین به مبلغ ۱۳ میلیارد ریال دارد که از این مقدار ۳ میلیارد ریال به عنوان آورده خود و ۱۰ میلیارد ریال مابقی از طریق بانکداری راستین تأمین مالی می‌شود. فرض می‌شود مال التجاره بازرگان در قالب قرارداد تأمین مالی مضاربه^{۱۵} (MFS) به مبلغ ۲۵ میلیارد ریال به فروش می‌رسد.

انتشار گواهی مضاربه با ترکیب ۵۰٪ گواهی ۱۰ میلیون ریالی، ۳۰٪، ۲۰ میلیون ریالی و ۲۰٪، ۵۰ میلیون ریالی) و اخذ تضمین قابل قبول به مبلغ ۱۶ میلیارد ریال مطابق با آیین نامه بانکداری راستین، عملیات زیر در سامانه مربوط به شرح ذیل انجام می‌شود.

تمام اسناد حسابداری زیر در زیر خط ترازنامه ثبت می‌شود (ارقام به میلیارد ریال)

عملیات حسابداری	میلیارد ریال
مرحله اول: عقد قرارداد	
بد: تعهدات مجریان بابت پروژه‌های MFS (قرارداد و وثائق و تضمینات)	۱۶
بس: طرف تعهدات مجریان بابت پروژه‌های MFS (قرارداد و وثائق و تضمینات)	۱۶
بد: طرف تعهدات بانک بابت پروژه‌های MFS (قرارداد و وثائق و تضمینات)	۱۶
بس: تعهدات بانک بابت بانک بابت پروژه‌های MFS (قرارداد و وثائق و تضمینات)	۱۶

^{۱۵} **تأمین مالی مضاربه (MFS):** نوعی مضاربه است تحت مقررات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین که در آن بانک طرح‌نامه مجری در امر خرید و فروش (تجارت) را به سپرده‌گذاران معرفی و با فروش گواهی مضاربه به آنان منابع لازم را برای انجام عملیات مضاربه تجهیز و در اختیار مضارب قرار می‌دهد. در تأمین مالی مضاربه (MFS) از گواهی مضاربه و گواهی مضاربه ادواری استفاده می‌شود.

بیژن بیدآباد، بیژن آقایی، آذرننگ امیراستوار، ابوالفضل هزاوه، علیرضا شفیعی، سعید نفیسی زبده سرائی، علیرضا مهدی‌زاده، علی حیات‌داودی، بیژن حسین‌پور، سید علی حسینی، اکبر شالی، محمد کاشفی، محمود الهیاری فرد، محمد صفایی‌پور، علی کوثری، باقر عین‌اله زاده، مهستی نعیمی، نادیا خلیلی ولانی، شاکری. طرح تفصیلی مشارکت مالی مضاربه (MFS)، زیرسیستم بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، بانک ملی ایران، تهران ۱۳۸۹. <http://www.bidabad.com/doc/detailed-mfs.pdf>

بیژن بیدآباد، مشارکت مالی مضاربه (MFS)، ۱۳۸۹. در نوبت چاپ در پژوهشنامه بانک مسکن، فصلنامه علمی و کاربردی بانک مسکن. <http://www.bidabad.com/doc/mfs-paper-fa.pdf>

مرحله دوم: فروش گواهی های راستین

۱۳ بد: صندوق بانک / حساب مشتری (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بس: صندوق گواهی های بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بد: طرف تعهدات بانک بابت پروژه های MFS (گواهی های فروش رفته)

۱۳ بس: تعهدات بانک بابت پروژه های MFS (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

مرحله سوم: واریز وجوه صندوق پروژه ها به حساب مجری

۱۳ بد: صندوق گواهی های MFS بانکداری راستین (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بس: صندوق بانک / حساب مجری (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بد: تعهدات بانک بابت پروژه های MFS (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بس: طرف تعهدات بانک بابت پروژه های MFS (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بد: تعهدات مجریان بابت پروژه های MFS (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بس: طرف تعهدات مجریان بابت پروژه های MFS (گواهی های بانکداری راستین فروش رفته)

۱۳ بد: طرف تعهدات بانک بابت پروژه های MFS (واحد ارزیابی طرح)

۱۳ بس: تعهدات بانک بابت پروژه های MFS (واحد ارزیابی طرح)

مرحله چهارم: به هنگام فروش پروژه، محاسبات و اسناد حسابداری زیر ثبت می شود.

$$۱۳ = ۱۰ + ۳ = \text{بهای تمام شده طرح}$$

ارزش افزوده + بهای تمام شده = ارزش بازدهی کار + ارزش آورده + ارزش سرمایه پرداخت شده

$$۱۰ + ۳ + ۱۲ = ۱۳ + ۱۲$$

قیمت فروش طرح = ارزش افزوده + بهای تمام شده طرح

$$۱۳ + ۱۲ = ۲۵$$

قیمت فروش طرح = ارزش بازدهی کار + ارزش آورده + ارزش سرمایه پرداخت شده

$$۱۰ + ۳ + ۱۲ = ۲۵$$

(بهای تقویمی طرح) ÷ (ارزش سرمایه سپرده گذار) = نسبت بازدهی سرمایه سپرده گذار

$$۱۰ / ۲۵ = ۰ / ۴ = \text{نسبت بازدهی آورده مجری}$$

(بهای تقویمی طرح) ÷ (ارزش آورده معجری) = نسبت بازدهی آورده معجری

$$\text{نسبت بازدهی آورده معجری} = ۳ \div ۲۵ = ۰/۱۲$$

(بهای تقویمی طرح) ÷ (ارزش افزوده طرح) = نسبت بازدهی کار معجری

$$\text{نسبت بازدهی کار معجری} = ۱۲ \div ۲۵ = ۰/۴۸$$

میزان سهم سپرده گذار و معجری از ارزش افزوده از حاصل ضرب نسبت بازدهی آنها در ارزش افزوده طرح به دست خواهد آمد. به عبارت دیگر:

(ارزش افزوده طرح) × (نسبت بازدهی سرمایه سپرده گذار) = میزان سهم سپرده گذار از ارزش افزوده

$$۴/۸ = ۱۲ \times ۰/۴ = \text{میزان سهم سپرده گذار از ارزش افزوده}$$

(ارزش افزوده طرح) × (نسبت بازدهی آورده معجری) = میزان سهم آورده معجری از ارزش افزوده

$$۱/۴۴ = ۱۲ \times ۰/۱۲ = \text{میزان سهم آورده معجری از ارزش افزوده}$$

(ارزش افزوده طرح) × (نسبت بازدهی کار معجری) = میزان سهم کار معجری از ارزش افزوده

$$۵/۷۶ = ۱۲ \times ۰/۴۸ = \text{میزان سهم کار معجری از ارزش افزوده}$$

میزان سهم سپرده گذار از قیمت فروش طرح از جمع میزان سهم سپرده گذار از ارزش افزوده بعلاوه سهم وی به دست می آید. همچنین میزان سهم معجری از قیمت فروش طرح از جمع میزان سهم آورده معجری از ارزش افزوده بعلاوه میزان سهم کار معجری از ارزش افزوده بعلاوه آورده معجری به دست خواهد آمد. به عبارت دیگر:

(سپرده سپرده گذار) + (میزان سهم سپرده گذار از ارزش افزوده) = میزان سهم سپرده گذار از قیمت فروش طرح

$$۱۴/۸ = ۱۰ + ۴/۸ = \text{میزان سهم سپرده گذار از قیمت فروش طرح}$$

(آورده معجری) + (میزان سهم کار معجری) + (میزان سهم آورده معجری) = میزان کل سهم معجری از قیمت فروش طرح

$$۱۰/۲ = ۳ + ۵/۷۶ + ۱/۴۴ = \text{میزان کل سهم معجری از قیمت فروش طرح}$$

آورده معجری + سرمایه سپرده گذار + ارزش افزوده = سهم معجری از طرح + سهم سپرده گذار از طرح

$$۱۴/۸ + ۱۰/۲ = ۱۲ + ۱۰ + ۳$$

ارزش افزوده = بازدهی کار + بازدهی آورده + بازدهی سرمایه پرداخت شده

$$۴/۸ + ۱/۴۴ + ۵/۷۶ = ۱۲$$

حال اسناد حسابداری در سرفصل های زیر خط ترازنامه به شرح ذیل ثبت می شوند.

<u>میلیارد ریال</u>	<u>تیت</u>
۲۵	بد: صندوق بانک / حساب مجری / حساب خریدار پروژه
۱۳	بس: صندوق گواهی های بانکداری راستین (اصل سرمایه فروش پروژه)
۱۲	بس: صندوق گواهی های بانکداری راستین (ارزش افزوده پروژه)
۱۳	بد: طرف تعهدات مجری بابت پروژه های بانکداری راستین (گواهی های فروش رفته)
۱۳	بس: تعهدات مجری بابت پروژه های بانکداری راستین (گواهی های فروش رفته)
۱۳	بد: تعهدات بانک بابت پروژه های بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح)
۱۳	بس: طرف تعهدات بانک بابت پروژه های بانکداری راستین (واحد ارزیابی طرح)
۱۳	بد: صندوق گواهی های بانکداری راستین (اصل سرمایه فروش پروژه)
۱۲	بد: صندوق گواهی های بانکداری راستین (ارزش افزوده پروژه)
۱۴/۸	بس: حساب سرمایه گذار (بابت سود و سهم شرکت سپرده گذار در بانکداری راستین)
۱۰/۲	بس: حساب کارآفرین (بابت سود و سهم شرکت سپرده گذار)
۱۳×۰/۰۳=۰/۳۹	بس: درآمد بانک (بابت نظارت، حق الوکاله و ...)
	به بیان دیگر: درآمد بانک بابت خدمات مدیریت سرمایه ۳٪ کل تامین مالی (شامل آورده سپرده گذار و مجری است) که از سهم سپرده گذار و مجری کسر و به حساب درآمد بانک واریز می شود.
۱۳	بد: طرف تعهدات مجریان بابت پروژه های بانکداری راستین (قرارداد و تائق و تضمینات)
۱۳	بس: تعهدات مجریان بابت پروژه های بانکداری راستین (قرارداد و تائق و تضمینات)
۱۳	بد: تعهدات بانک بابت بانک بابت پروژه های بانکداری راستین (قرارداد و تائق و تضمینات)
۱۳	بس: طرف تعهدات بانک بابت پروژه های بانکداری راستین (قرارداد و تائق و تضمینات)

تیت حسابداری سایر محصولات و خدمات بانکداری راستین منطبق با فرآیند تعریف شده فوق انجام می شود.

نتیجه گیری

بطور کلی منابع در اختیار بانک در بانکداری اسلامی وجوه مالکانه بانک نیست و لذا ثبت آن در بالای خط ترازنامه یک اشکال فاحش در عملیات حسابداری تلقی می شود. همینطور وام ها و تسهیلات پرداخت شده بانک جزء دارایی بانک محسوب نمی شود. بلکه این اقلام یعنی سپرده ها و تسهیلات اعطایی همگی در زمره تعهدات و امانی بوده و باید زیر خط

ترازنامه درج شوند. یکی دیگر از اشکالات موجود در حسابداری بانکداری بدون ربای متعارف دخالت مانده تسهیلات اعطایی در محاسبه سهم سود سپرده‌گذاران و بانک است. به نحویکه نسبت سهم سود بانک پس از کسر حق‌الوکاله معادل نسبت مابالتفاوت مانده تسهیلات از مانده سپرده‌ها به مانده کل تسهیلات می‌باشد. به بیان دیگر نسبت سهم سود بانک معادل نسبت سرمایه جزء ۱ به مانده تسهیلات نمی‌باشد و شائبه‌هایی در محاسبه سایر منابع غیرمالکانه بانک در محاسبه سهم سود بوجود می‌آورد.

دیگر مسئله تعلق نماند به اصل است که لازمه آن تفکیک حسابداری هر فعالیت بصورت مجزاست. و در نتیجه سود یا زیان هر فعالیت باید به همان فعالیت تخصیص داده شوند و نه به دیگر فعالیت‌های مالی بانک. این امر در بانکداری متعارف بدون ربا ملحوظ نمی‌شود و در بهترین وجه میانگین عملکرد مالی بانک به عنوان متوسط سود حاصل کارکرد بانک در نظر و بین سپرده‌گذاران تسهیم می‌شود که مغایر با اصول بانکداری اسلامی است. مسئله دیگر واسطه‌گری بانک در بانکداری اسلامی است که در شیوه‌های رایج مغفول مانده است. موارد دیگر نظیر محاسبات آثار ناشی از تأخیر تأدیه تعهدات است که در چارچوب بانکداری فعلی فقط از طریق اعمال نرخ بهره انجام می‌شود که در بانکداری اسلامی ممنوع است.

حسابداری مشارکت راستین با طرح روشی منسجم برای حل موارد فوق و بسیاری موارد دیگر عملاً را حل منطقی و مستدل این مسائل را در چارچوب عملیات مشارکت ارائه می‌نماید. در این مقاله به نحوه درج اقلام دارایی‌ها و بدهی‌ها در زیر خط ترازنامه پرداختیم.

منابع

- مستندات بانکداری مشارکت راستین در وب‌سایت <http://www.bidabad.com> قابل دسترس است.
- بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد اول: مباحث نظری. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.
- بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد دوم: مباحث کاربردی. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.
- بیژن بیدآباد، بانکداری راستین، جلد سوم: مباحث اجرایی. مؤسسه نوین پژوهان، ۱۳۹۴.
- بیدآباد، بیژن، محمود الهیاری فرد، حسابداری بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، مجموعه مقالات کنفرانس مدیریت توسعه پولی و بانکی، بانک انصار، ۹-۸ بهمن ۱۳۹۲، تهران.
- بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد، حسابداری مشارکت راستین، ۱۳۹۲.
<http://www.bidabad.com/doc/rastin-mosharekat-accounting-fa.pdf>
- بیژن بیدآباد، آذرننگ امیراستوار، سعید عبداللهی، محمود الهیاری فرد، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهرروز، پیشنویس لایحه قانونی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱.
<http://www.bidabad.com/doc/rastin-banking-bill.pdf>
- بیژن بیدآباد، آذرننگ امیراستوار، سعید عبداللهی، محمود الهیاری فرد، اسکندر پردل، مریم حیدری، علیرضا شفیعی، محمدعلی پوربهرروز، پیشنویس آئین‌نامه اجرائی بانکداری راستین، بانک ملی ایران، ۱۳۹۱.
<http://www.bidabad.com/doc/rastin-banking-regulation.pdf>

- بیژن بیدآباد، محمود الهیاری فرد، حسابداری مشارکت در سود و زیان (PLS). مجموعه مقالات کنفرانس ملی توسعه مدیریت پولی و بانکی، بانک انصار، ۹-۸ بهمن ۱۳۹۲، تهران.
<http://www.bidabad.com/doc/PLS-accounting-fa.pdf>
- بیژن بیدآباد، ژینا آقاییگی، آذرنگ امیراستوار، ابوالفضل هزاوه، علیرضا شفیعی، سعید نفیسی زبده سرائی، علیرضا مهدی زاده، علی حیات داودی، بیژن حسین پور، سید علی حسینی، اکبر شالی، محمد کاشفی، محمود الهیاری فرد، محمد صفایی پور، علی کوثری، باقر عین اله زاده، مهستی نعیمی، نادیا خلیلی ولانی، شاکری. طرح تفصیلی مشارکت مالی مضاربه (MFS)، زیرسیستم بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)، بانک ملی ایران، تهران ۱۳۸۹. <http://www.bidabad.com/doc/detailed-mfs.pdf>
- بیژن بیدآباد، مشارکت مالی مضاربه (MFS)، ۱۳۸۹. در نوبت چاپ در پژوهشنامه بانک مسکن، فصلنامه علمی و کاربردی بانک مسکن. <http://www.bidabad.com/doc/mfs-paper-fa.pdf>
- سامانه اطلاع رسانی بانک مرکزی <http://www.cbi.ir/category/3719.aspx>
- Bidabad, Bijan, Mahmoud Allahyarifard. Accounting Procedures for Profit and Loss Sharing (PLS) Banking. 2010. <http://www.bidabad.com/doc/PLS-accounting-en.pdf>
- Bijan Bidabad, Mahmoud Allahyarifard, Mahshid Sherafati, Rastin Partnership Accounting, 2016. <http://www.bidabad.com/doc/rastin-mosharekat-accounting-en.pdf>
- Juan Solé, Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems, Monetary and Capital Markets Dept., IMF Working Paper, WP/07/175, International Monetary Fund, 2007. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07175.pdf>